

- 1) H.J.T.M. Brok: „Het lied van de Oirschotse non” in *Brabants Heem* jg. 23 (1971), blz. 59.
- 2) In het origineel is het einde van deze strofe onleesbaar. Het rijmschema wettigt m.i. de rekonstruktie *liet*.
- 3) Lees: *dragt* „draagt”.
- 4) Lees: *de smitter maek*, dus „drie spijkers zoals de smid ze maakt”.
- 5) Lees: „tegenspoed” (?).
- 6) *Hollandse Mercurius, Vervatende De voornaemste Geschiedenissen, Voorgevallen in het gantsche Jaer 1663*, in *Christenryck*. Deel 14 (Haerlem 1679), blz. 97.
- 7) *A.w.* blz. 97-98.
- 8) J.A.F. Kronenburg C.S.S.R.: *Neerlands Heiligen in later eeuwen*. Deel II (Amsterdam 1908 2e druk), blz. 180.
- 9) Anton van Duinkerken: „Bedevoarten en processies” in *Dux* jg. 26 (1959), blz. 203-204.
- 10) L.C. Michels: „Een vraag over de „Oirschotse Non” uit de 17e eeuw” in *Edele Brabant* jg. 2 (1948) nr. 14, blz. 6. De reacties die hij hierop kreeg zijn nooit gepubliceerd. Prof. Michels schonk in 1971 al zijn materiaal met betrekking hierop aan de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde.
- 11) Aan het door Kronenburg genoemde materiaal dient inmiddels toegevoegd te worden: Iacob van Oudenhoven: *Een nieuwe ende vermeerderde Beschryvinge van de Meyerye van 's Hertogen-Bosche* (. . .). 's Hertoghen-Bossche 1670 (2e druk), blz. 57, *Historia Episcopatus Silvaeducensis* (. . .). Bruxellis 1721, blz. 315, Steph. Hanewinkel, H.C.Fil.: *Geschied- en aardrykskundige beschryving der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*. Nymegen 1803, blz. 415-417, Lud. Henr. Christian. Schutjes: *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch*. Deel 5 (St. Michiels-Gestel/ 's Bosch 1876), blz. 375-378, J. de Kroon (vert.): *De heilige non van Oirschot. Leven van Moeder Maria Margaretha der Engelen 1605-1658*. 's-Hertogenbosch (1932) – niet door mij geraadpleegd – en Jac. J.M. Heeren: „De Oorschotsche Non” in *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Gouwen. Stad ende Meierij van 's Hertogenbosch*. Utrecht 1933, blz. 79-98.
- 12) P.F.X. de Ram: *Hagiographie Nationale. Vies des Saints et des personnes d'une éminente piété qui ont vécu dans les anciennes provinces Belges*. Tome II (Louvain 1867), blz. 162-188.
- 13) Kronenburg *a.w.*, blz. 184 vermeldt slechts dat er bij de vlucht van de nonnen uit Oirschot nog 36 flessen over waren.
- 14) Kronenburg *a.w.*, blz. 172 geeft „op eene plaats”.
- 15) Impliciet. Deze strofe is bovendien vermoedelijk corrupt, gezien de rgl. 47-48 die ook als rgl. 23-24 terug te vinden zijn.
- 16) *Sintien* dus te lezen als *sintian* „Sint Jan”.
- 17) Kronenburg *a.w.*, blz. 173 geeft: 2 jaar.
- 18) Kronenburg *a.w.*, blz. 184-185.

OUDE MATEN – EEN TWEEDE BIJDRAGE

Op p. 27 van de vorige jaargang van *Brabants Heem* werd door K. Leenders melding gemaakt van een oude landmaat, de z.g. oude oude bunder, die tot nog toe onbekend was. Op een oproep om meer gegevens hierover werd tot op heden niet gereageerd. Door J. Spoorenberg jr. werd voorts in het Mededelingenblad van de Heemkundige Studie Kring „Kempenland” Eindhoven de laatste tijd aandacht besteed aan de talrijke onderlinge verschillende graanmaten in de Meijerij van 's-Hertogenbosch. Hierbij bleek dat in 1571 het vat, een graaninhoudsmaat, in noordelijk Peelland relatief het grootste was en dat het, naarmate men meer naar het zuiden gaat, als het ware inkrimpt, zodat b.v. het Budelse vat 14% kleiner was dan het Veghelse vat. Een oppervlaktemaat die we in de Middeleeuwen veel tegenkomen is het lopenzaad, later veelal als lopen(e) geschreven. Naast het lopenzaad bestonden er echter ook mudzaden, mauwer (of malder-) zaden, sesterzaden en vatzaden, welke laatste gelijk

was aan het lopenzaad. In Latijnse teksten spreekt men resp. van „modiata”, „maldrata”, „sextariata” en „lopinata”. Sesterzaad werd wel vervormd tot „zeester”. Reeds in 1410 komen we in een te Vught uitgevaardigde akte de volgende aanduidingen tegen: ¹⁾

2x 1 sesterzaad, $\frac{1}{2}$ mudzaad, 1 streep („strep”), 6 lopenzaad en 1 lopenzaad, 1 stuk („pecia”), 1 bunder („bonarium”).

We treffen hier 1 gewone oppervlakte en 3 z.g. zaadmaten aan, terwijl 2 percelen als stuk of als streep worden aangegeven. De zaadmaten komt men een enkele maal ook tegen in het oudste Brabantse leenregister, het z.g. Latijns Boek (aangelegd ca 1312) en veel vaker in het z.g. Spechtboek (aangelegd ca 1374) ²⁾. In de 17de eeuw werden het mudzaad en het malderzaad nog gehanteerd in de cijnsboeken van de heerlijkheid Dinther ³⁾. Zoals dhr. Spoorenberg jr. al zegt, zijn de zaadmaten afgeleid van graan-inhoudsmaten. Op een gegeven moment is men de grootte van een stuk akkerland gaan uitdrukken in de hoeveelheid graan, waarmee men het kon bezaaien. Nu weten we natuurlijk niet, hoe dicht de Middeleeuwse boer placht te zaaien afgezien nog van het feit dat zoiets van streek tot streek verschilt. Enige teksten zijn in dit verband de moeite waard om aangehaald te worden. Aan het eind van de 15de eeuw wordt door het leenhof van de heerlijkheid Boxel een perceel omschreven als „een stuck lands gheheyten Blocloke daer men op seydt VIII lopen rogs ende op meydt (= maait) omtrent II voeder hoeys . . .”. Een erfcijs van 5 pond heet in 1494 te zijn gevestigd op „een stuk land”, dat in zaad gemeten 12 lopen rogge kan bevatten en dat gelegen is in de parochie van Berlicum ⁴⁾. De gebruikte terminologie wijst duidelijk op een afleiding van zaadmaten uit inhoudsmaten. Uitgaande van de omvang van het Bossche lopense in 1811 kan men de omvang van de Bossche zaadmaten berekenen, mits men veronderstelt dat de onderlinge verhoudingen van de zaadmaten dezelfde waren als bij de inhoudsmaten. Het resultaat is als volgt: ⁵⁾

1 mudzaad = 2,64 ha, 1 malderzaad = 1,33 ha, 1sesterzaad = 0,33 ha, (1 vatzaad = 1 lopenzaad = 0,1655 ha).

In de Vughtse stukken (Archieven van de Duitse Orde te Vught 1334-1794) ben ik nog nooit de door Spoorenberg vermelde „spyntzaad” en „kopzaad” tegengekomen. ⁶⁾

Bij landmaten moet men rekening houden met een grote geografische verscheidenheid: zo waren in 1811 in Boxel/Liempde en in Sint Michielsgestel en enige andere dorpen nog z.g. kleine maten in zwang, die ongeveer 28% à 33% kleiner van omvang waren dan de Bossche. Voorts valt het op dat in de Middeleeuwen de oppervlakte van stukken land of van erven vaak niet vermeld werd. Men spreekt van een stuk land, van een akker, een eeuwsel, een beemd of van een streep (een langgerekt perceel?). Een agrarisch bedrijf wordt vaak aangeduid als „de X hoeve”, terwijl „hoeve” ook als landmaat (= 12 bunder) voorkomt. ⁷⁾

Uit de landmaten blijkt reeds in de Middeleeuwen een verschil tussen de verschillende delen van Noord-Brabant. Ten westen van Tilburg komen we geen mudden of morgens tegen, ten oosten van Tilburg geen gemeten, terwijl de bunder hier minder voor lijkt te komen. In het Land van Breda rekent men met de graan inhoudsmaten halster en veertel. Opvallend is het dat het gemet ook in gebruik is in Vlaanderen, Zeeland en op Zuidhollandse eilanden. De maten „hont” en „gaars” (of: „gers”) lijken mij typisch voor de Betuwe en het aangrenzende Maasland en de Langstraat. In

het Land van Megen zijn aan het begin van de 17de eeuw de volgende oppervlakte-maten in zwang: 1 mergen = 1 bunder (!) = 6 hont en 1 hont = 100 roeden² = 1600 voeten² ⁸⁾). Een testament uit 1421 vermeldt een erfcijs gevestigd op een 1/2 „diurnata” weide d.w.z. op 1/2 „dachmaet” gelegen in de parochie van Vught-St. Lambertus naast de „Maedsche Steghe” (= huidige Maaiweg) ⁹⁾. Onder Drunen is in 1409 sprake van 9 1/2 „virgati” genaamd „gheerden” land ¹⁰⁾, terwijl „virgatae” in 1406 vertaald wordt met (vierkante) roeden wanneer het gaat om een stuk land gelegen aan de Vughterdijk ¹¹⁾. Van moergronden onder Loon op Zand wordt aan het begin van de 15de eeuw, wanneer daar het delven van turf op gang komt, uitdrukkelijk gezegd dat een stuk moer gemeten wordt in Brabantse roeden. Het betreft een langgerekt perceel van 12 roeden breed en 215 roeden lang, d.w.z. van 68,5 m x 1238 m, dat dan door de commandeur van Vught voor eigen gebruik (huisbrandstof) wordt aangekocht van de vrouwe van „Venloen” (de oude naam voor Loon op Zand). Loon op Zand is altijd Brabants geweest, waarom dan de nadruk op het gebruik van een Brabantse maat. Was men in deze streken gewoon het moer in andere maten te meten?

drs. A. C. M. KAPPELHOF

- 1) Inventaris van de archieven van de Duitse Orde te Vught, no 41 (zal medio 1977 verschijnen in de reeks van inventarissen van het Rijksarchief in Noord-Brabant).
- 2) wat betreft het Latijns Boek: *L. Galesloot*, *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant* (Brussel, 1865); wat betreft het Spechtboek: Rijksarchief in Noord-Brabant, Collectie Schaduw-archieven no 4A en 4B.
- 3) vriendelijke mededeling van J. Buiks, werkzaam op het Rijksarchief in Noord-Brabant.
- 4) Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief van het leenhof van Boxtel, no 1 f 17r en Inv. archieven D.O. te Vught, no 272.
- 5) Naast de publicaties van J. Spoorenberg jr. zijn ook van belang voor degene, die iets wil weten over de omvang van oude maten:
  - a) „Onderrigting aangaande de nieuwe maten en gewigten” uitgegeven te 's-Hertogenbosch in 1812 door de Commissie tot de maten en gewigten in het departement der Bouches du Rhin.
  - b) *R. Rentenaar*, „Van Swinden's vergelijkingstafels van lengtematen en landmaten” (2 deeltjes, verschenen bij PUDOC in Wageningen in 1971).
  - c) Voor het Land van Breda wende men zich altijd tot: *P. Scherft*, „Het stedelijk ijkwezen te Breda (III). Aanhangsel. Jaarboek „De Oranjeboom” 5de jaargang (1951), p. 71-97.
- 6) zie noot 1)
- 7) In het Latijns Boek (zie noot 2) valt een duidelijk onderscheid te bespeuren tussen „hova” (= hoeve als landmaat?) en „mansus” (= hoeve als bedrijfseenheid??).
- 8) R.A. in Noord-Brabant, Archief Grafelijkheid van Megen, no 24 f 1r.
- 9) Inv. Archieven van de Duitse Orde te Vught, no 269.
- 10) idem als noot 9) no 411.
- 11) idem als noot 9) no 245.